

LENGYEL RÉKA

Petrarca, a morálfilozófus

„Buzdítlak és kérlek, hogy minden éberségeddel, minden erőddel a lélek sötétségét, a tudatlanságot üzzük el, és törekedjünk olyasvalamit megtanulni a földön, aminek segítségével az égig emelkedhetünk.”¹

Petrarca leveleinek 1962-es szemelvényes kiadásához írt előszavában Kardos Tibor minde-
nekelőtt arra hívta fel a figyelmet, hogy az irodalomtörténet „két különálló Petrarcat ismer”:
az olasz nyelvű szerelmi dalok szerzőjét, aki egyben a modern európai líra egyik első képvi-
selője, valamint „a latin humanismus első törvényadóját és mesterét, a modern irodalmi élet
első szervezőjét”.² Ez a megállapítás arra az elgondolkodtató tényre világít rá, hogy a
petrarcai életmű két részének, olasz, illetve latin nyelvű alkotásainak befogadása és értékelé-
se egymástól függetlenül, eltérő ütemben és eredménnyel zajlott a 15. századtól kezdve egé-
szén a 20. századig. Vitathatatlan ugyanis, hogy míg népszerű szerelmi költeményei eredeti
nyelven és fordításban számos kiadást értek meg, sokat közülük megzenésítettek, és így a
születésük óta eltelt évszázadokban új meg új olvasókra, hallgatókra találtak, valamint olasz
és más nyelven alkotó költők egész serege számára szolgáltak követendő mintául, addig Pet-
rarca latin nyelvű műveinek emlékezete, jöllehet a 18. századig különálló és gyűjteményes
kiadásokban is több alkalommal napvilágot láttak, lassan kiveszett az irodalmi köztudatból.
Szerencsére azonban ez a folyamat a 20. század elején megállt, sőt ellenkező irányt vett, mi-
vel olvasóként-kutatóként egyre többen fedezték fel maguknak a latin Petrarcat, és Olaszor-
szágban megindult egy nagyszabású vállalkozás azzal a céllal, hogy közreadják, újra hozzáfér-
hetővé tegyék ezeket az elfeledett, legfeljebb évszázados nyomtatványokban fellelhető
szövegeket.³ Az elmúlt száz év során a kutatás és a szövegkiadás változó lendülettel haladt:
hatvan éve még valóban igaz volt Kardos Tibor fent idézett megfigyelése, hiszen a Petrarca-
ról mint költőről a versei terjedésével egy időben kialakult és jobbára változatlan formában
hagyományozódó kép mellett, attól eleinte különállóan rajzolódott ki a latinul verselő tudós

¹ Francesco PETRARCA, *A költői leleményről (Tommaso da Messinához) [Baráti levelek, I. 8.]*, in: *Petrarca levelei. Szemelvények Petrarca leveleiből*. Összeáll., ford., előszó, jegyz. KARDOS Tibor, Bp., Gondolat, 1962 (Európai Antológia Reneszánsz Sorozat), 66.

² KARDOS Tibor, *Előszó*, in: *Petrarca levelei*, 5.

³ 1904-ben, az író születésének 600. évfordulóján létrehozták a Francesco Petrarca Összes Műveinek Kiadásáért Felelős Bizottságot (Commissione per l'Edizione Nazionale delle Opere di Francesco Petrarca), melynek feladata az összes Petrarca-mű kritikai kiadásának előkészítése és megjelentetése volt. A tervezett húsz kötetből 1926 és 1964 között csak hét látott napvilágot. A sorozat akkor megjelent köteteit a legutóbbi 2004-es évfordulót követően reprint formában kiadták és újabban elkészült szövegkiadásokkal bővítették. A folytatás ezúttal remélhetően nem akad el.

költő és a humanista prózáíró⁴ portréja. Az azóta eltelt időszakban a nemzetközi Petrarca-szakirodalomban egyre inkább teret hódítottak a latin műveivel kapcsolatos publikációk, melyek egy része az olasz és a latin nyelvű szövegek kapcsolatát, összefüggéseit tárgyalja. Így mára minden vonatkozásban bebizonyosodott, hogy nem célszerű az életművet nyelvi alapon kétfelé választani, hiszen a *Dalaskönyv* szövege számos ponton érintkezik a nem népi nyelvű textusokkal. Alkotójukra igaz Kardos tömör, ám szemléletes megállapítása: „Nincsenek külön Petrarca, csak egyetlenegy van.”⁵

A külföldi Petrarca-kutatásnak ez az örvendetes 20. századi fejleménye a magyar nyelvű szakirodalomban is érzékelhető, de hozzá kell tennem, közel sem olyan mértékben, ahogyan várnánk. Rejtélyes okból a világirodalom e kiemelkedő jelentőségű alakja iránt rendkívül csekély az érdeklődés Magyarországon. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint ha átlapozzuk a Petrarca hazai recepcióját bemutató 2004-es bibliográfiát.⁶ Ebben az elmúlt száz évből vagy csak elszórt, hosszabb-rövidebb cikkeket, tanulmányokat találunk, vagy a Petrarca életét és művészetét a világ-, illetve az olasz irodalom történetén belül tárgyaló köteteket; nincsen egyetlen nagyobb szabású önálló, csak neki szentelt munka sem. Tekintetbe véve, hogy (csak az elmúlt két évtizedre visszatekintve) idegen nyelven, elsősorban olaszul néhány éves időközönként újabb és újabb Petrarca-monográfiák jelentek és jelennek meg,⁷ még inkább fájó a hiánya egy ilyen jellegű magyar nyelvű szakkönyvnek, hiszen Katona Lajos 1907-ben megjelent kis kötete⁸ mára idejét múlta. Így az, akit közelebbről érdekel Petrarca élete és művészete, s átfogó képet szeretne kapni emberi, írói nagyságáról, Kardos Tibor idézett előszavából, valamint a szintén általa szerkesztett Dante-, Petrarca- és Boccaccio-életrajzokat tartalmazó antológiából,⁹ és a *Világirodalmi lexikon* vonatkozó szócikkéből tájékozódhat.¹⁰ Az egyes művekkel kapcsolatos kutatások legújabb eredményeibe a *Helikon* és a *Világosság* 2004-es, évfordulós különszámaiban megjelent tanulmányok nyújtanak bepillantást.¹¹

Azt a tényt sem hagyhatom szó nélkül, hogy Petrarca életművének jelentős része a magyar olvasóközönség számára még mindig teljesen ismeretlen. Noha Kardos Tibor szövegkiadásával kezdődően magyarul is elérhetővé váltak az író latin nyelvű munkásságának némely darabjai,¹² ezek sem váltak széles körben olvasottá, amire pedig művészi-esztétikai ér-

⁴ Mivel jelen tanulmány tárgya Petrarca egyik prózai műve, ezért az alábbiakban tudatosan nem költőnek, hanem írónak nevezem.

⁵ KARDOS, *i. m.*, 6.

⁶ *Petrarca in Ungheria. Bibliografia, 1494-2004/Petrarca Magyarországon. Bibliografia, 1494-2004*, a cura di/összeáll. MÁTYUS Norbert, Bp., Istituto Italiano di Cultura/Olasz Kultúrintézet, 2004.

⁷ Néhány fontosabb: Vinicio PACCA, *Petrarca*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1998; Marco ARIANI, *Petrarca*, Roma, Salerno Editrice, 1999; Roberto FEDI, *Invito alla lettura di Petrarca*, Roma, Mursia, 2002; Ugo DOTTI, *Vita di Petrarca*, Roma-Bari, Laterza, 2004; Enrico FENZI, *Petrarca*, Bologna, Il Mulino, 2008.

⁸ KATONA Lajos, *Petrarca*, Bp., Franklin-Társulat, 1907.

⁹ *Dante, Petrarca, Boccaccio. Művészéletrajzok*, összeáll., előszó, jegyz. KARDOS Tibor, Bp., Gondolat, 1963. (Európai Antológia Reneszánsz Sorozat)

¹⁰ RÓNAI Mihály András, *Petrarca*, in: *Világirodalmi lexikon, X. kötet, P-Praga*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémiai, 1986, 458–464.

¹¹ *Helikon*, L (2004) 1–2, *Petrarca: hermeneutika és írói személyiség; Világosság*, 43 (2004) 2–3.

¹² Az utóbbi tizenöt évben néhány prózai, ill. verses művének kiváló fordításai jelentek meg, ld. *Kétségeim titkos küzdelme [Secretum]*, ford. LÁZÁR István Dávid, Szeged, LAZI, 1999; *De sui ipsius et multo-*

tékeik révén joggal tarthatnának számot. Már utaltam rá, hogy bár neve olasz nyelvű verseinek köszönhetően maradt fenn, Petrarca elsősorban latin költészetére és prózájára volt büszke, hiszen szenvedélyesen rajongott az antikvitásért, példaképei kedves római szerzői, Cicero, Seneca, Vergilius voltak. Könyvtára a legnagyobb volt a korban, több mint kétszáz kéziratos kódexet gyűjtött össze, vásárolt, másoltatott le, olvasottságban nem volt párja, alaposan ismerte mind a görög és római, mind a keresztény irodalmat.¹³ Nagy elődeihez mérte, s minden műfajban kipróbálta magát, melyben azok alkottak: a költői babért *Africa* című eposzáért nyerte el, széles körben olvasták eclogáit, verses leveleit, bölcséleti műveit, legnagyobb vállalkozása pedig cicerói mintára összeállított, több mint félszáz darabból álló levélgyűjteménye volt.¹⁴ Kortársai és közvetlen utókora nem a *Daloskönyv* szerzőjét tisztelte benne, csak latin nyelvű alkotásait értékelték. Leonardo Bruni, a híres firenzei kancellár hármast, Dante-, Petrarca-, Boccaccio-életrajzában a következőt írja:

„Irodalmi működésében Petrarcanak van egy különleges adománya; mind prózában, mind versben kiváló; [...] prózája könnyed és virágos, verselése csiszolt¹⁵, kerek és igen fennkölt, s ezt a kecsességet mindkét stílusban rajta kívül kevesekben vagy éppen senkiben nem találhatjuk meg, mert úgy látszik, a természet vagy egyik, vagy másik felé hajlik, s az embernek csak egy kedvezményt ajándékoz. [...] Petrarca az egyetlen, aki különleges tehetsége révén mindkét stílusban kiváló alkotott, számos művet írt prózában, számosat versben, felsorolni fölösleges, hiszen mindenki ismeri őket.”¹⁶

Bruni ez utóbbi kijelentése manapság már nem érvényes, noha – ahogyan már utaltam rá – az utóbbi évtizedekben egyre többen munkálkodnak azon, hogy lefűjják e művekről a feledés porát. Megéri, hiszen remekművekről van szó, melyek a mai kor embere számára is felejthetetlen olvasmányélményül szolgálhatnak.

Az alábbiakban Petrarca egyik legjelentősebb írását „porolom le”, melynek érdekessége, hogy hosszú időn keresztül (a *Daloskönyvet* nem számítva) az író legnépszerűbb, legolvasottabb könyve volt: a 15–18. század között több mint harminc (önálló vagy gyűjteményes) kiadást ért meg (az utolsó közülük éppen Budán jelent meg 1756-ban, majd változatlan utánnyomásban 1758-ban Egerben). A feledés csak ezt követően jutott osztályrészéül, s újrafelfedezése más Petrarca-művekhez képest is rendkívül későn ment végbe. 1991-ig kellett várni arra, hogy megjelenjen teljes angol fordítása, latin szövegét 2002-ben adták ki. A szakiroda-

rum ignorantia – Önmaga és sokak tudatlanságáról, ford. LÁZÁR István Dávid, Szeged, LAZI, 2003. (kétnyelvű kiadás); *Orpheusz lantja, Dávid hárfája. Válogatott versek*, összeáll., ford., utószó CSEHY Zoltán, előszó SZÖRÉNYI László, Pozsony, Kalligram, 2004. (kétnyelvű kiadás)

¹³ Ez az első olyan magánkönyvtár, melynek nagy része ránk maradt: Petrarca még életében Velence városának akarta ajándékozni, hogy közkönyvtárat alapítsanak a gyűjteményből, de ez nem történt meg, s halála után könyvei a padovai Carrara-, majd a milánói Visconti-család tulajdonába kerültek. Ma Milánóban, Velencében, a Vatikánban, Párizsban, de amerikai könyvtárakban is található olyan kódexek, melyeket valaha ő olvasott. E kódexek széljegyzetei őrzik keze nyomát és nemcsak olvasási szokásairól, de életének fontosabb vagy akár hétköznapi történéseiről is árulkodnak (pl. arról, hogy mikor ültetett rozsmaringot a kertjébe), így egyfajta naplóbejegyzésekként kimeríthetetlen forrásául kínálnak az életére és alkotói módszereire vonatkozó kutatásoknak.

¹⁴ E munkáit ehelyütt nincs módomban részletesebben bemutatni, az előző jegyzetekben felsorolt cikkek, tanulmányok azonban minden vonatkozásban eligazítják az érdeklődőt.

¹⁵ Bruni itt nem az olasz, hanem a latin nyelvű versekre utal.

¹⁶ Leonardo BRUNI, *Itt kezdődik messer Francesco Petrarca élete*, ford. Kolozsvári Grandpierre Emil, in: *Dante, Petrarca, Boccaccio*, 144–145.

lom sokáig mint az író „legközépkoriasabb” művét tartotta számon, ezt a jelzőt azonban megalapozatlanul aggatták rá.¹⁷ Remélem, olvasómat az alábbiak és a Fortuna-könyv magyar fordításban itt első alkalommal megjelenő két részlete meggyőzik arról, hogy ha vannak is olyan elemei a petrarcai világgépnek, melyek a mai gondolkodás számára idegenül hatnak, az író az antik és a keresztény kultúra máig nagy becsben álló szellemi értékeinek közvetítőjeként, és nem mellesleg az emberi lélek bölcs ismerőjeként, lényegi mondanivalóját illetően mégis örökérvényű, ma is aktuális, mindannyiunk számára megszívlelendő üzenetet fogalmaz meg.

„A lélek gondozása filozófusra tartozik”¹⁸

Petrarca művei közül a legterjedelmesebb az 1353–1366 között¹⁹ íródott, *A jó és a balszerencse orvosságai* (*De remediis utriusque fortunae*) címet viselő bölcséleti munkája.²⁰ Az egyszerű, de jól megválasztott cím egyértelműen megjelöli a könyv témáját (*utraque fortuna*: a jó-szerencse és a balszerencse), és utal annak jellegére, műfajára („orvosságoskönyv”). Az első kötet *Előszavában* a szerző részletesen vall azokról a szándékokról, melyek műve megírására késztették. Többek között ezt írja:

Elsősorban az volt a célom, hogy olvasómnak ne kelljen minden kis neszre, mely mögött ellenséget sejt, egész fegyvertárával felszerelkeznie, hanem hogy minden rossz, vagy ártalmas jó dologra, tehát

¹⁷ Ld. erről bővebben, az említett szövegkiadások bibliográfiai adataival: LENGYEL R., *Ellentmondásos párbeszéd* (*Petrarca De remediis utriusque fortunae-jának dialogikus jellegéről*), in: *Varietas Gentium – Communis Latinitatis. A XIII. Neolatin Világkongresszus (2006) szegedi előadásai*, szerk. SZÖRÉNYI László, LÁZÁR István Dávid, Szeged, 2008, 47–59.

¹⁸ Ld. PETRARCA, *Az ékesszólás dicsérete* (*Tommaso da Messinához*) [*Baráti levelek*, I. 9.], in: *Petrarca levelei*, i. m., 72.

¹⁹ A könyv *Előszavában* a szerző azt írja, műve „néhány nap leforgása alatt íródott” (*paucissimis diebus ceptum perfectumque*), annak terjedelmes volta azonban arra enged következtetni, hogy megalkotásának folyamata néhány napnál lényegesen tovább tarthatott. Azt illetően, hogy vajon mennyi ideig dolgozott Petrarca e szövegén, legfeljebb találgatásokba bocsátkozhatunk, s a mű alakulásának állomásaihoz, szakaszaihoz köthető időpontok közül csak befejezésének dátuma, az 1366-os év látszik vitathatatlanul. A szakirodalomban közkeletű az a nézet, mely szerint a *De remediis* születése Petrarca milánói tartózkodásának idejére tehető, tehát az 1353-tól 1361-ig terjedő időszakra. Belső, illetve egyes külső érvek amellet szólnak továbbá, hogy 1361-re csak az első változat készülhetett el, melyen Petrarca az ezt követő években további változtatásokat hajtott végre, majd 1366-ban fejezte be.

²⁰ A könyvre eredeti latin címének rövidített alakjával, *De remediis*ként és közkeletű magyar elnevezésével Fortuna-könyvként is utalok. A cím pontos lefordítása nem könnyű, hiszen a latin *fortuna* szó a *szerecsse* vagy a *sors* szavainknak is megfeleltethető, mindkettő jelentését magában hordozza. Petrarcanál a *Fortuna* (kis- vagy nagybetűvel) az emberek életét irányító hatalom, olyan értelemben, ahogyan istennői alakban az antik kor vagy a középkor emberének világában is nagy szerepe volt. Ezt az égi hatalmat a magyarban inkább a *Szerencse*, nem pedig a *Sors* istennőjének nevezzük, ezért is tűnik jobbnak a *De remediis* címének magyarításakor ezt a szót választani. Az *utriusque fortunae* annyit tesz: *mindkét szerecsse*, ez ebben a formában szintén nem megfelelő, többet mond, ha *jó- és balszerencsének* fordítjuk. A műből eddig egyetlen nagyobb lélegzetű válogatás (huszonnégy dialógus) jelent meg Kardos Tiborné fordításában; ő a címet *Orvosságok jó és balsors idejére* alakban adja meg. (Ld. in: *Reneszánsz etikai antológia*, vál. szerk. VAJDA Mihály, utószó MAKKAJ László, Bp., Gondolat, 1984, 7–102.)

a jó- és balszerencse idejére való kevéske, de baráti kéz által adagolt orvosság, akár egy kettős betegség hatékony ellenszere, egy kis dobozkában mindig, mindenütt (ahogy mondani szokás) a keze ügyében, s könnyen elérhető helyen legyen.²¹

Az *orvosság (remedium)* szót Petrarca metaforikusan használja, hiszen nem testi, hanem lelki bajok gyógyítására való szerekről beszél; az alábbiakból ki fog derülni, mifélékről. Először azonban lássuk, miért tartja fontosnak, hogy ily módon gyógyítsa olvasóját. Az idézett mondat első felében egy másik metaforát alkalmaz: az olvasónak abban igyekszik segíteni, hogy „felfegyverkezzék” esetleg rátámadó „ellenségével” szemben. Az *Előszó* teljes szövegén végigvonalul, annak fő szervező elvévé válik, s egyben a mű gondolati alapvetésének lényegi elemét képezi ez a metafora: a szerző az életet folytonos harcként, küzdelemként ábrázolja, melyben a küzdő felek az ember és az ellene támadó *Szerencse (Fortuna)*. *Előszavát* Petrarca azzal a megállapítással kezdi, hogy az emberi dolgokon és a sorson gondolkodva „semmit sem talál, ami törékenyebb, semmit, ami zaklatottabb volna, mint a halandók élete”; oly ritkán vagy talán soha nem fordul elő, hogy az ember egy-egy napja háborítatlanul telne el, hiszen folytonosan aggasztják jelenbeli gondjai, kísértik a múlt szomorú emlékei és szorong jövője kiszámíthatatlan alakulása miatt. Legnagyobb ellenfelével szemben is többnyire veszésre áll.

Hogy ne is említsem a többi dolgot, melyek mindenfelől szorongatnak, ott a folytonos háború, melyet a Szerencsével vívunk. Jól tudjuk, ebben a harcban egyedül az erény révén győzedelmeskedhetnénk, s mégis önszántunkból fordítunk hátat neki; így aztán végül egymagunkban, erőtlenség, s védtelenül, nem egyenlő félként csapunk össze engesztelhetetlen ellenségünkkel, az pedig mint könnyű tollpíhét ragad a magasba, s vág földhöz, körbe-körbe forgat, játszik velünk.²²

Közismert, antik eredetű toposz a Szerencsének az ember életére nagy befolyással bíró, azt kiszámíthatatlanul irányító isteni hatalomként való ábrázolása. Petrarca azonban a Szerencse működését másképpen ítéli meg, mint az őt megelőző gondolkodók. Szerinte „kétféle is párbajt vívunk a Szerencsével, s mindkét oldalról ugyanakkora veszély fenyeget, az embereknek azonban csak egyik ellenfelükről van tudomásuk, arról, amelyet balszerencsének neveznek”.²³ Az író tisztában van azzal, hogy az ókori görög és római filozófusokétól teljesen eltérő véleményt fogalmaz meg, s bár tekintélyük és tudásuk előtt fejet hajt, mégis ragaszkodik saját álláspontjához, melynek alapjául személyes tapasztalatai szolgálnak. Szerinte nincs igaza azoknak (például Arisztotelészt és Senecát említi), akik azt állítják, hogy a balszerencse

²¹ Az *Előszó* latin szövegét és magyar fordítását ld.: LENGYEL R., *Részlet Francesco Petrarca De remediis utriusque fortunae-jából*. [Előszó.], in: „Nem súlyed az emberiség!”... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS J., CSÖRSZ R. I., CSÁSZTVAY T., SZABÓ G. Z., Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007. 169–183. (Elérhető az interneten is: <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Lengyel.pdf>) Az idézett részlet a 171. lapon olvasható. – A műből újabban még három dialógus olvasható magyarul, ld.: *A jó- és a balszerencse orvosságairól (A csapodár feleség, II. 21.)*, ford. LENGYEL R., in: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY T., NYERGES J., Bp., MTA Iti-Balassi, 2009, 248–252. (www.bkiado.hu/JJ/net/Studiolum/Lengyel.pdf); LENGYEL R., *De dulcedine musica (A zene szépsége) [A jó- és a balszerencse orvosságai, I. 24.]*, in: *Magyar Zene*, 2009/3, 329–334; *A jó- és a balszerencse orvosságairól. A dicső pátria, I. 15*, ford. LENGYEL R., in: *Corollarium. Tanulmányok a hatvanöt éves Tar Ibolya tiszteletére*, szerk. CZEROWSKI M., NAGYILLÉS J., Szeged, 2010, 151–156.

²² *Uo.*, 171.

²³ *Uo.*, 175.

csapásait nehezebb elviselni; épp ellenkezőleg: nagyobb veszélyt jelent az emberre, ha a jó-szerencse fogadja kegyeibe.

Ha arról szeretnék szólni tehát, hogy én mit gondolok, tisztelettel ugyan, de mellőznöm kell eme nagy emberek véleményét, s mindenki másét, aki egyetért velük. [...] én [...] úgy ítélem meg, hogy a kedvező, nem pedig a kedvezőtlen körülmények között nehezebb helyesen kormányozni életünket, s megmondom őszintén, szerintem sokkalta félelmetesebb és nyilvánvalóan álságosabb a Szerencse, ha nyájas hozzánk, mint ha fenyeget.²⁴

Meghökkenő kijelentés, mely nemcsak a filozófusok ide vonatkozó megállapításainak, de a közvélekedésnek is ellentmond: a jószerencsét valóban nem szokás az ember ellenségének tartani. Petrarca siet megmagyarázni, mi alapján jutott a fenti következtetésre:

Olyat ugyanis, aki nyugodt lélekkel viselte el az őt ért veszteségeket, a szegénységet, a száműzetést, a börtönt, a büntetést, a halált, és a súlyos betegségeket, melyek még a halálnál is rosszabbak, sokat láttam; olyat azonban, aki képes lett volna erre, ha vagyonhoz, tisztségekhez, hatalomhoz jutott, egyet sem. Sok esetben megfigyeltem, hogy azokat, akik fölött a balszerencse nem tudott győzedelmeskedni semmiféle kegyetlenkedése révén, jószerencsájuk játszi könnyedséggel terítette le, és lelkierejüket, mely annak fenyegetéseivel szemben töretlen maradt, ennek hízelgése törte meg.²⁵

Az élet Petrarca felfogásában állandó küzdelem, melynek közepette az ember ébersége egy pillanatra sem lankadhat, akkor sem, ha sorsa épp kedvezően alakul.²⁶ Vannak olyan, nagy lelkiérettel bíró személyek, akik társaik számára is utat mutatva jó példával járnak elől – ilyen az író jó barátja, Azzo da Correggio, aki az *Előszó* (mely formailag levél, ajánlás) címzettje, megszólítottja.²⁷ Szerepe a mű létrejöttében rendkívül fontos, mert – írja Petrarca – a vele történt események „bőséges példával szolgáltak mind a jó-, mind a balszerencse fordulataira”. Barátja éppolyan önmérsékletet tanúsított akkor, amikor szerencséje hatalmassá tette, mint később, amikor mindenétől megfosztotta, s így kimagasló erényével Petrarca művének ihletőjévé vált.

Az író az *Előszó*ban felváltva alkalmazza azt a metaforát, mely szerint a könyv „fegyverként” áll a Szerencséével szüntelenül küzdeni kényszerülő olvasó rendelkezésére, és azt a már említett másikat, melynek értelmében a szöveg „orvosság”: az író-orvos gyógyítja vele olvasó-betegének lelkét. Petrarca kijelenti, hogy bár jól tudja, sokakat hasztalanul próbálna szavakkal meggyógyítani, mégis úgy véli, hogy „a lélek bajainak, melyek a szemnek láthatatlannak, az orvossága is láthatatlan”. E láthatatlan orvosságoknak, a szavaknak maga sincs szűkében, mégis jónak látja kedves szerzőit, a tőlük vett gondolatokat is segítségül hívni.

²⁴ *Uo.*, 175–177.

²⁵ *Uo.*, 177.

²⁶ Szerencse-felfogását tekintve valóban szembekerül antik elődeivel. Pedig, ahogyan az *Előszó*ban utal rá, művének egyik mintája Senecának a Petrarcaéval közel azonos című írása, a *De remediis fortuitarum* volt. A címen és a formán (dialogikusan felépülő szerkezet) azonban a két mű – érintőleges tematikai egyezésen túl – nem sok közös vonást mutat; a korban sokfelé forgatott kis könyvhöz – mondja Petrarca – „sem hozzátenni, sem belőle elvenni” nem akart. A Seneca-műben csak a balszerencse csapásairól olvashatunk. – Ld. KAPOSI Márton, *Petrarca szerencsefelfogása*, in: Magyar Tudomány, 2004/12, 1367.

²⁷ Azzo da Correggiót (1303–1362) Petrarca 1335-ben Avignonban ismerte meg, majd amikor az 1340-es években Azzo Parma ura lett, többször is vendégeskedett nála. 1344-ben Azzo kénytelen volt elhagyni Parmát, száműzték, később hosszú időre börtönbe zárták.

[...] nagy hálával kell viseltetnünk a híres és nagy tekintélyű írók iránt, akik bár sok-sok évszázaddal előttünk éltek a Földön, istenadta tehetségük és legszentebb alkotásaik révén mégis velünk vannak, közöttünk élnek, beszélnek hozzánk. Elménk szüntelen hányattatása közepette olyanok, akár megannyi fénylő csillag az igazság égboltján, megannyi lágyan simogató fuvallat, vagy megannyi serény, tapasztalt hajós – a nyugalom kikötőjébe vezető utat mutatják nekünk...²⁸

Petrarca célja az volt, hogy orvosságot, lelki gyógyírt kereső olvasójának ne kelljen sokáig keresgélnie, a filozófusok könyveit hosszan lapozgatnia, ezért gyűjtötte együvé a legfontosabb gondolatokat, tematikus felosztásban. A *De remediis* két kötetre osztotta: az első a jó-, a második a balszerencse orvosságait tárgyalja. Figyelme kiterjedt az élet minden területére, így valóságos morálfilozófiai enciklopédiát alkotott, mely ennek megfelelően igen terjedelmes (az első könyv 122, a második 132 fejezetre tagolódik). Az első könyv témái között ott találjuk a fiatalságot, a múlandó testi adottságokat, intellektuális képességeket, a mindennapi élet tárgyait, szokásait, jelenségeit, anyagi és szellemi javakat, értékeket, különféle vágyakat, reményeket. A második könyv fejezeteinek tárgyául az eddig felsorolt dolgok elvesztése, hiánya szolgál, valamint az emberi jellem hibái, gyengeségei, az őt érő szerencsétlenségek, betegségek, fájdalmak, s végül a halál.

A mű dialogikus szerkezetű, többnyire két, néhány esetben három szereplő beszélget. A beszélgető felek allegorikus alakok: állandó közülük az *Értelem (Ratio)*, aki az első könyvben az *Örömhöz (Gaudium)*, illetve néhány dialógusban a *Reményhez (Spes)* intézi szavait, a második könyvben a *Bánathoz (Dolor)*, aki mellé a kötetet záró fejezetekben odaszegődik a *Félelem (Metus)* is.²⁹

Petrarca jól ismerte s maga is vallotta a sztoikus filozófia téziseit. Közülük (más írásaihoz hasonlóan) e művében is nagy hangsúlyt kap az az elgondolás, miszerint az embernek minden körülmények között elsősorban lelki békéje megteremtésére kell törekednie. A világ minden elemének, a benne tapasztalható eseményeknek, történéseknek értéke viszonylagos: azokról, melyeket a közvélekedés jónak ítél, kiderülhet, hogy múlandók, ingatagok, ártalmatlanok; azokról viszont, melyeket rossznak vél, kitűnhet, hogy megedzik, megnemesítik az ember lelkét. Az ember feladata nem más, mint hogy függetlenítse magát a földi dolgok viszonylagosságától, s ne engedje, hogy lelkét indulatok, szenvedélyek kavargják fel. Értelmére támaszkodva álljon ellen azok támadásának, mert csak így élhet az *erénynek (virtus)* megfelelően, s így találhatja meg az utat a belső nyugalomhoz, azaz Istenhez. Petrarca morálfilozófiájának legfontosabb mondanivalója, hogy az ember – bár ki van szolgáltatva egy rajta kívül álló hatalomnak, a Szerencsének – alakíthatja saját sorsát, megteremtheti lelki egyensúlyát, ha elfogadja, hogy az egyetlen valódi érték a krisztusi értelemben vett evilági jóság és az annak révén elnyerhető mennyei boldogság.³⁰

²⁸ *Előszó, i. m., 171.*

²⁹ A Szerencsével vívott állandó harc mellett az emberi lélekben belső küzdelem dúl: „Úgy olvasd a könyvet, mintha a négy híresebb, egy vérből való szenvedély, a Remény, vagy más néven Vágy, az Öröm, a Félelem és a Bánat, akiket egy időben szült a két nővér, a Jószerencse és a Balszerencse, hol erről, hol arról az oldalról törne az emberi lélekre, melynek fellegvárában az Értelem uralkodik, aki sisakban, pajzsos, saját ügyességére, és erejére, de még inkább az égi segítségre támaszkodva egymaga száll szembe mindőjükkel, és sorra kettétöri az ellenség körülötte zúgó dárdáit.” (Ld. *Előszó, i. m., 183.*) – Seneca művének, a *De remediis fortuitorum*nak két szereplője van, az egyik ott is a *Ratio* (ez adhatta az ötletet Petrarcanak), a másik a *Sensus (Érzés)*.

³⁰ Ld. erről: KELEMEN János, *Petrarca filozófiai modernsége*, in: *Helikon*, L (2004) 1–2, 22–36.

A jó- és balszerencse orvosságai műfajilag nehezen besorolható mű. Retorikai kidolgozottsága, stílusbeli megformáltsága alapján szintiszta irodalom, egy kimagasló tehetségű, lenyűgöző műveltségű prózaíró számos más szerzőtől vett idézetekkel, történetekkel gazdagított alkotása. Tárgyát tekintve a morálfilozófiai, etikai szövegek között a helye. De elmondható az is, hogy nem elméleti síkon szól a filozófiáról, hanem gyakorlati jellegű, 20. századi kifejezéssel azt is mondhatnánk, „önsegítő” kézikönyv. Nem véletlen, hogy ezt a műfaji megjelölést a pszichológiai szaknyelvből kölcsönöztem, ugyanis tematikája, megformáltsága, mondanivalója e tudományterület mai szakkönyveivel rokonítja. A szerző jól rendszerezett, praktikus tanácsokkal szolgál sokféle élethelyzetre, s az olvasó könnyen kikeresheti és megtudhatja, mit tegyen, ha valami nagy bánat vagy öröm éri. Mai, a földi boldogulást jobbára testi, mint lelki értelemben hirdető, az anyagi javakat a szellemiek elé helyező világunkban talán furcsán hatnak Petrarca ennek épp az ellenkezőjére buzdító sorai. Ő maga azt vallotta, hogy „az erény is, az igazság is ugyanaz mindenki számára”,³¹ bármely korban éljen is. És hogy ez igaz, azt mi sem bizonyítja jobban, mint amikor elgondolkodtató, néhol megmosolyogtató, néhol megrendítő szavai olvastán rádöbbenünk, e sokáig elfeledett írás legfőbb tanulsága, hogy az emberi természet mit sem változott az idők során.

³¹ *Előszó, i.m., 179.*